

Toplumcu Gerçekçi Edebiyat Odağında *Gazap Üzümleri*'nde Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadın Gerçekliği

Aziz ŞEKER¹, Emre ÖZCAN²

Öz

Toplumsal cinsiyet gerçekliği, edebiyat sosyolojisinin yoğunluk alanlarından biridir. Özellikle 19. yüzyıl sonlarında yükselen toplumcu gerçekçi edebiyatın, kadınların toplumsal yapı içinde maruz kaldıkları baskıcı mekanizmalara ve bu mekanizmalar karşısındaki mücadelelerine odaklanması mihenk taşıdır. Toplumcu gerçekçi eserlerde kadınların konumu, kapitalist üretim ilişkilerinin dayandığı sınıfsal eşitsizlikler dahilindedir. Bu tablo, 21. yüzyılda feminist edebiyat yazımının kendi bağımsız literatürünü oluşturma sürecine kadar devam etmektedir. Steinbeck'in *Gazap Üzümleri* romanı, bulunduğu çağın toplumcu gerçekçi edebiyat eserleri arasında geniş bir yankı uyandırmıştır. Roman, feodal üretim tarzının çözülmesiyle birlikte Oklahoma'da tarımsal üretimle geçinen bir ailenin iş arayışı için başladığı göç yolculuğunu konu edinmektedir. Yolculuğun dikkat çeken noktalarından biri Anne Joad karakteriyle eser boyunca öne çıkan toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin anlamlandırmalardır. Bu anlamlandırmalar Anne Joad merkezinde ortaya konulurken, eserdeki diğer kadın karakterlerin toplumsal cinsiyet rolleri etrafında kazandığı kimliklerse talidir. Bu çalışma, *Gazap Üzümleri* romanını toplumsal cinsiyet rollerinin inşası üzerinden değerlendirmeye çalışarak, eserdeki kadın gerçekliğini Anne Joad karakteri üzerinden tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Sözcükler

edebiyat sosyolojisi
toplumcu gerçekçi edebiyat
toplumsal cinsiyet rolleri
Gazap Üzümleri

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 18.12.2020

Kabul Tarihi: 12.04.2021

Doi:
10.20304/humanitas.842903

Gender Roles and Female Reality in *The Grapes Of Wrath* in the Focus of Social Realistic Literature

Abstract

Socialist realist literary works focus on the oppressive and discriminatory mechanisms that females are exposed to in the social structure and their struggle against these mechanisms. *The Grapes of Wrath* novel by John Steinbeck, has a valuable place among the social realist literary works of the era. The novel is about the migration journey of a family that makes a living in Oklahoma and lives off agricultural production to search the new jobs with the dissolution of the feudal production. One of the striking points of the journey is the interpretation of the gender roles that stand out throughout the work with the character of Mother Joad. This study evaluates the novel *The Grapes of Wrath* through the construction of gender roles and discusses the female reality in the work through the character of Mother Joad.

Keywords

literary sociology
socialist realist literature
gender roles
The Grapes of Wrath

About Article

Received: 18.12.2020

Accepted: 12.04.2021

Doi:
10.20304/humanitas.842903

¹ Doç. Dr., Amasya Üniversitesi Rektörlüğü SKS Daire Bşk. Amasya/Türkiye, shuaziz@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5634-0221

² Dr., Ankara Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara/Türkiye, emreozcan8747@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0877-2457

Giriş

John Steinbeck'in Pulitzer ödüllü, 1939'da yayımlanan *Gazap Üzümleri* romanı, Oklahoma'da kırsal alanda tarımsal üretimle geçinen bir ailenin Amerikan coğrafyasının bir kısmına yayılmış yaşam mücadelesini konu edinir. Romanın yansıttığı sosyo-ekonomik ve tarihsel gerçeklikler, 1929 ekonomik buhranı ile ilişkilendirilmekle birlikte tarımdaki modernleşmenin hemen hemen her ülkede görülen sonuçlarıyla ele alınacak bir niteliğe sahiptir. Şöyle ki, romanda modernleşen tarımla birlikte küçük ve orta ölçekli işletmelerin baş edemediği ekonomik sorunlar, traktörlerin emek yoğun çalışan insanların yerine tarlalara inmesi, kâr odaklı bankacılık sektörü, artan vergiler ve borçlanma gibi -birbirinden bağımsız olmayan- başlıklar neticesinde ortaya çıkan topraksızlaşmanın/mülksüzleşmenin getirdiği işsizlik gerçeği doğrultusunda sefalet içinde yaşayan geniş bir insan kitlesinin yaşam mücadelesi üretim ilişkilerinde yaşanan değişimle birlikte ortaya konulmaktadır (Şeker ve Özcan, 2021, s. 84). Bu verilerle roman gerçekler üzerine kurgulanmıştır. Roman kurgusuna konu gerçeklerin Steinbeck'in Kaliforniya'daki gözlemlerine dayanması da bunu doğrular. 1936'da Büyük Bunalımın en karanlık günlerinde Steinbeck, San Francisco News için Kaliforniya'daki göçmen işçi kamplarındaki dramı (pislik, sefalet, açlık...) anlattığı bir yazı dizisi hazırlar. 5 -12 Ekim 1936 tarihleri arasında yayımlanan yazı dizisi, romanın da çıkış noktasıdır. Anlatılan hikâye o kadar vahimdir ki, kapitalist üretim ilişkilerinin hiçbir koruma şemsiyesi sağlamadan yayılmasının yıkıcı etkileri en net biçimiyle gözler önüne serilmektedir. Bunun neticesinde ise kitap yayımlanır yayımlanmaz tepki çeker. Özellikle Kaliforniyalı patronlar romanın yaşanan gerçekliği yansıtmadığı ve Kızıllar ile Yahudilerin kara propagandası olduğunu ileri sürer (İzmen, 2020, s. 1).

Roman içeriğinde üretim ilişkilerindeki dönüşümün, başarılı bir örgütle işlenişini onu, sosyolojinin ilgi alanına sokmaktadır. Nihayetinde toplumsal koşulların toplumsal kurumlara etkilerini estetik bir kavrayışla ele alan romanların, insan-toplum gerçekliğine dair insanlık durumunu çözümlemede sosyolojik analize farklı yollar açabildiğini gösterdiğini unutmamak gerekir (Alver, 2018a, s. 21). Roman da aynı sosyolojide olduğu gibi insanların hakikat yollarını anlamlandırma ve üretme noktasında insan-toplum gerçekliği temelinde var olduğunda edebiyat sosyolojisinin bir uygulama alanı haline gelmektedir (Bauman ve Mazzeo, 2019, s. 65). *Gazap Üzümleri* bu noktada yalnızca döneminin romanları arasında değil, roman tarihinde farklı kıtalarda günümüze kadar bir hakikat anlatıcısı olarak ulaşmıştır. Steinbeck'in serimlediği önemli bir nitelik, romanın ortaya çıktığı çevrede insanın gereksinim duyduğu hakikati anlama ve üretme kudretini, kapitalist üretim ilişkileri üzerinden anlaşılır

kılmasıdır. Yazar, romandan hareketle okuru sosyolojik muhayyile sahibi olmaya yönlendirmektedir. Bu ise okura belirli hayat hikayelerine odaklanmayı sağlarken, aynı zamanda tarih ile biyografiyi ve ikisi arasındaki toplumsal ilişkiyi anlayabilme gücünü vermektedir (Mills, 1991, s. 48).

Gazap Üzümleri'nde yoksul insan kitlelerinin sürüklendiği ülkenin batısındaki modern tarıma geçişin önemli şehirlerinden Kaliforniya, bir umut kapısıdır. Erkeklerin verdiği kararlarla işleyen bir ekonomi dünyasında, yine erkeklerin verdiği kararlarla kendi elleriyle kurdukları evlerini geride bırakarak, ellerinde ne var yok satarak iş ve aş için çıkılan yolda Kaliforniya, ailelerin refaha erişeceklerini umut ettikleri şehirdir. Ne var ki iş için gidilen büyük ölçekli modern tarım yerleşimlerinde boğaz tokluğuna dayalı rekabetçi ücret politikasına yerel otoriteler tarafından hoş görülmeyen hak arama mücadelesi eklendiğinde, bilhassa kadınlar üzerindeki sosyal dışlanma ve baskı çok daha yakıcı halde tecrübe etmektedir. Steinbeck, romanında söz konusu temalara odaklanırken Oklahoma'nın Sallisaw'ında geniş bir aileyi merkeze alıp üretim ilişkilerindeki dönüşümün etkilerini evrensel kılmayı başarmaktadır. Kuşkusuz roman dinamiğine konu yapılan toplumsal eşitsizlik kaynaklarını ve sınıfsal çelişkileri daha ayrıntılı incelemek gerekebilir. Zira sosyolojik açıdan bakıldığında toplumsal eşitsizlik, her sınıflı toplumun en belirgin göstergesidir. Toplumsal katmanlaşma sistemi (ürünün ekonomik ve simgesel bölüşümüne dayanan) ile toplumsal sınıf sistemi (üretim sistemi ve dolayısıyla sınıflar arası iktidar ilişkilerine dayanan) arasındaki içsel ilişkiyi reddedip ilkinin ikincisine bağımlı kıldığımız andan itibaren, bu toplumsal eşitsizliğin özel durumunu üretim tarzının dönemlerine ve toplumsal sistemin tarihsel biçimlenişine göre ifade etmek zorunda kalırız (Castells, 2014, s. 33). *Gazap Üzümleri*'nin olay akışının geçtiği toplumsal yapı, bu anlamda benzer noktalara sahiptir. Öne çıkan en önemli meselelerden birisiyse toplumsal eşitsizliğin varlık bulduğu üretim tarzlarında ataerkil yapının daima gücünü koruduğu ve yoksullar içinde kadınların sosyo-ekonomik statüsünün erkeklere göre daha kötü olduğudur. *Gazap Üzümleri* romanı her iki olguyu, yani sınıfsal çelişkileri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini birlikte kat ederek ortaya koyması bağlamında oldukça önemlidir ki, tam da bu kat etme, onu toplumcu gerçekçi edebiyat akımının güçlü eserlerinden biri haline getirmektedir. Oysaki *Gazap Üzümleri*'ne ilişkin birçok analiz; eseri göç olgusu zemininde (Şencan ve Bölükmeşe, 2020; Tovino, 2016), Büyük Buhran ekseninde ekonomi-politik odakta (Yılmazok, 2014; Oskay, 2011) ve eko-eleştirel çerçevede (Çiftcibaşı, 2012) ele almayı tercih etmektedir. Bir diğer taraftan salt olarak toplumsal cinsiyet rollerine gönderme yapılmaktadır (Wu, 2016; Gudmarsdottir, 2010). Bu anlamda çalışmanın, romandaki toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın gerçekliğini toplumcu

gerçekçi edebiyata temasla ele almasının literatüre önemli bir yenilik katacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada toplumcu gerçekçilik odağında *Gazap Üzümleri*'ndeki Joad ailesinin ekonomik amaçlı göçü esnasında yaşanan sosyal problemler merkezinde annenin belirleyici olduğu sosyal ilişki biçimine dikkat edilerek toplumsal eşitsizliklerin yoğun yaşandığı bir toplumsal yapıda edebiyat sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet açısından kadın gerçekliğine yönelik bir çözümleme yapılmaktadır. Kuşkusuz, toplumsal analizde romanın sosyoloji için bir araştırma ve inceleme alanı olduğu göz ardı edilmemektedir (Açıkgöz, 2002, s. 161). Yapısal olarak *Gazap Üzümleri* romanı, toplumsal olgulara yaklaşımı ve yazarın üsluptaki yetkinliğiyle birlikte sosyolojinin ana konuları arasında kabul edilen toplumsal değişim ve dönüşümü, toplumsal çelişkilerin yanı sıra kadın gerçekliğini işleyiş yönüyle de bildirim yüküdür. Ayrıca hâkim sınıflar açısından mükemmel sonuçlar veren bir kaderciliğe dayanan, zengin ve fakir arasındaki ezeli farklılığı ifade eden tarih anlatısıyla okuru yüzleştirdiği için baskın toplumsal ilişkilerin temel mantığını incelememizi de kolaylaştırmaktadır (Castells, 2014, s. 33). Bu özgünlüğün, romanın sosyo-ekonomik değişimin yaşandığı koşullarda toplumsal cinsiyet ve kadın gerçekliğini değerlendirmek açısından yeni okumaların yapılmasına katkı vereceği öngörülmektedir.

“Devrimci Romantizm” ve “Olumlu Tıp” Tartışması Düzleminde Toplumcu Gerçekçi Edebiyat Akımı

Toplumcu gerçekçi edebiyat, edebiyat kuramları literatüründe “toplumcu edebiyat”, “Marksist edebiyat”, “sosyalist edebiyat”, “sosyalist gerçekçi edebiyat” gibi adlandırmalarla ifade edilmektedir. Bu adlandırmalardan ziyade en sık ifade şekli “toplumcu gerçekçi edebiyat”tır. Toplumcu gerçekçi edebiyata sadece sosyalist ve Marksist edebiyatçıların yanında sosyal problemleri milliyetçilik, muhafazakarlık gibi farklı ideolojilerle ele alan edebiyatçıların dahil edilebileceği düşünülse de bu yaklaşımın geçerli olabileceğini söylemek pek mümkün değildir. Çünkü toplumcu gerçekçi edebiyat, temelini Marksizm'den almaktadır. Bireysel-toplumsal olayları gözleme, çözümleme ve bu doğrultuda bunların dönüştürülmesine dair öngörü sunma biçimi Marksizm'in öğretilerinden gelmektedir. Kaldı ki, sanatın ne olduğundan çok nasıl olması gerektiği sorusuna cevap arayan bu akımın, devletin resmi sanat görüşü olarak Sovyetler Birliği'nde, ana ilkelerinin 1934'te toplanan Sovyet Yazarlar Birliği'nin Birinci Kongresi'nde belirlenmesiyle ortaya çıktığının altını çizmek gerekmektedir (Moran, 1999, s. 48). Dolayısıyla toplumcu gerçekçi edebiyat akımının merkezinde kapitalist üretim ilişkileri, bu ilişkilerin toplumsal ilişkilerde yarattığı tahribat ve

büyüttüğü sosyal problemlerin yanı sıra bir kurtuluş teleolojisi yer almaktadır. Tunalı'nın (1993) belirttiği gibi:

Toplumcu gerçekçi sanat yeni bir insan toplumu yaratmayı başarmayı amaçlar. Bu insan tablosunda en ileri sınıfın ahlaksal, tinsel kuralları, proletarya dayanışması ve enternasyonalizm eylemi ve bilinci ve bireysel-toplumsal ilgilerin uyumuna çabalama insan değerinin ölçütü olacaktır.

Kurtuluş teleolojisine dayalı perspektif, toplumcu gerçekçi edebiyatın salt olarak “yansıtma” yaklaşımına dayalı olmadığı en önemli göstergesidir. Kapitalist üretim ilişkilerinin olduğu gibi aktarılması ve analizi toplumcu gerçekçi edebiyat için yeterli görünmeyebilir. Esas mesele, Marx'ın (1992) ifade ettiği gibidir: “Filozoflar şimdiye kadar dünyayı çeşitli biçimlerde yalnızca yorumladılar, asıl olan onu değiştirmektir.” Bu yaklaşımın handikabı ise toplumcu gerçekçiliğin “romantizm” ile karıştırılabileceğidir. Fakat bu romantizmi, devrimci romantizm olarak düşündüğümüzde bunun toplumcu gerçekçiliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Örneğin, Lunaçarski (1998) toplumcu gerçekçilikteki kavgacı ruhun, toplumsal gerçekliği çok daha coşkulu kıldığını ve bu bağlamda romantizmin üste çıkmasının doğal olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple birçok edebiyatçı, toplumcu gerçekçiliğin temeline “devrimci romantizm” ve “olumlu tip” ilkelerini yerleştirmiştir. Bu ilkelerin varlığı, toplumcu gerçekçiliğin kurucu düşünürü diyebileceğimiz Maksim Gorki vasıtasıyladır. Devrimci romantizme ilişkin olarak Gorki (2007): “/.../ mitoslara temellik eden türden romantizmi elde ederiz; bu romantizm, gerçekliğe yönelik devrimci tutumun, pratikte dünyayı değiştiren bu tutumun geliştirilmesinde çok yararlıdır” demektedir. Diğer taraftan Gorki (2007): “edebiyatta asıl aradığım, her şeyden önemli olarak, ‘güçlü’, ‘eleştirel zekâya sahip bir kişiliği olan ’bir ‘kahraman’dı; oysa hep, Oblomov, Rudin ve benzeri tiplerle karşılaşıyordum” diyordu. Stalin'in sanat konusuyla ilgili sözcüsü konumundaki, toplumcu gerçekçiliğin bir diğer sembol ismi Andrey Jdanov (1996) ise Sovyet Yazarlar Birliği'nin Birinci Kongresi'nde, “edebiyat eserinin başkahramanları, canla başla yeni hayatı inşa edenlerdir; yani, erkek ve kadın işçiler, erkek ve kadın kolhozcular, Parti üyeleri, yöneticiler, mühendisler, genç komünistler, genç öncülerdir” diyerek olumlu tipin nüvelerini sunuyordu. Pospelov (1995) da benzer şekilde “görünürde hiçbir çıkış yolu yokmuş gibi olan durumlarda bile bu kahraman yeni yaşamın kurulması amacıyla elinden geleni yapar” diyordu. Olumlu tip; zekâsı parlak, duyarlılığı ince, bir işe yaramaz, karamsar, kararsız, iyi niyetli olsa da harekete geçmeyen, mücadeleci ruhtan yoksun, çile çeken ve sonunda hep yenilgiye uğrayan “gereksiz tip”in karşısında konumlanmaktaydı (Moran, 1999, s. 60). Olumlu tipin en belirgin özelliği, toplumsal

duyarlılığının yüksek olmasının yanı sıra toplumsal dönüşüme dair sahip olduğu inanç ve mücadeleci pratiktir. Olumlu tip, politik onur ve erdemiyle okurda saygı uyandıran, sosyalizmin başarılabilceğini kanıtlamasıyla okurun idol alabileceği bir kahramandır.

Öte yandan devrimci romantizm ve olumlu tip ilkelerinin toplumcu gerçekçi edebiyat içinde düşünölemeyeceğini söyleyen düşünürler de vardır. Bunların başında saygın Marksist kuramcılardan Lukacs gelmektedir. *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*'nda (2013) Lukacs, Marx ve Lenin'in bütün çekiciliğine karşın romantizmle alay ettiğini ve buna rağmen bu ilkelerin toplumcu gerçekçiliğe dahil edildiğini vurgulamaktaydı. Özün önceliği ve partizanlık konularını sorgulayan Lukacs için bu ilkeler asla vazgeçilemez değildir. Lukacs, toplumcu gerçekliğin kötü bir uygulaması olarak devrimci romantizmi, “/.../ gerçekliğin zenginliğin, güzelliğini verebilmekten yoksun doğalcı edebiyatın yavanlığından kurtulmak için bir çare” olarak görmekteydi (Moran, 1999, s. 49). Ona göre, bu ilkelerin Marksist estetiğin parçası haline gelmesinin gerekçesi, “toplumcu edebiyatta doğalcılık eğiliminin belirmesi nedenine bağlanabilir; kişiyi putlaştırma ve güdümlülük. Devrimci romantizm ekonomik öznelciliğin estetik karşılığıdır” (Lukacs, 1987, s. 144). Lukacs için toplumcu gerçekçilikte öne çıkarılması gerekenler, kahramanlaştırılmış tiplerden uzak duran Balzac, Shakespeare, Flaubert ve Goethe gibi yazarlardı. Toplumcu gerçekçilikte olumlu tipe Fransız Marksist Louis Aragon da karşı çıkmaktaydı. Aragon'a göre bu tarz kahramanlar gerçek yaşamda karşılaşamayacağımız karakterlerdi ve bunlar üzerinden kuramsal bir düzlem inşa edilmesi oldukça sıkıntılıydı. Aragon açısından ya eserdeki filan kişinin böyle bir kahraman olduğuna karar veriliyordu ve o zaman roman sınavı geçmiş sayılıyordu ya da bütün çabalara rağmen olumlu denecek bir kahramana rastlanamadı mıydı roman çöplüğe atılıyordu (Moran, 1999, s. 49).

Toplumcu gerçekçilikte bireyin yaşadığı trajedinin devrimci romantizm ve olumlu tip kavramları temel alınarak aktarılması göröldüğü üzere netlik kazanmayan bir konudur. Gorki'ye dayalı klasik görüşteki gibi devrimci bir mücadeleyle bezenmiş olumlu tip zaruri olmayabilir. Eserin kapitalist üretim ilişkilerine ve kurtuluş fikri üzerine işaret ettiği devrimci umudun kışkırtıcı sonuçlar doğurması, Parti safında bıkmadan mücadele eden bir öncü role, yani işçi sınıfı kitlelerini harekete geçiren bir lidere bağlanmış olmayabilir. Bu anlamda Steinbeck'in *Gazap Üzümleri*'nde resmedilen Anne Joad böylesi bir karakterdir. Tarımsal kapitalizmdeki dönüşüm ve 1929 ekonomik buhranının etkisiyle açığa çıkan yoksulluk tablosunda Anne Joad, ailesini bir arada tutma gayretiyle güçlü bir mücadele vermektedir. Mücadele elbette ki, Maksim Gorki'nin *Ana* romanındaki Pelageya Nilovna Vlasova'nın

mücadelesi gibi değildir. Daha net ifade edecek olursak, “olumlu tip” özellikleri taşımamaktadır. Fakat Anne Joad, kapitalist üretim ilişkilerini sürekli sorgulayan ve bunun değişeceğine ilişkin umudunu hiç kaybetmeyen bir karakterdir. Kadın roman kahramanının egemen toplumsal cinsiyet rolleriyle olan yakınlığı veya uzaklığı bu varoluş mücadelesinde karakterize olmaktadır.

Genel hatlarıyla bakıldığında, toplumcu gerçekçilik temelinde analiz konusu yapılabilen *Gazap Üzümleri*, İzmen'in (2020) değerlendirmesiyle de teknolojinin işgücü piyasaları üzerinde yarattığı yıkımı yoksulluk, sınıf atlama hayalleri, göçmenlik, yabancı düşmanlığı, aile ve kadının değişen toplumsal konumu, dayanışma, örgütlü mücadele, grev, grev kırıncılığı, polis zoru, bankaların karşı konulmaz gücü ve kartelleşme gibi temalarla öreerek anlatmaktadır. Bu ekonomik ve sosyolojik arka planda yer alan bir ailenin öyküsünü işleyen *Gazap Üzümleri*, özellikle Anne Joad üzerinden toplumsal cinsiyet bağlamında ele alındığında ise aşağıda görüleceği gibi bazı değerlendirmeler yapılmasına kapı aralamaktadır.

Gazap Üzümleri'nde Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Temsilleri

Edebiyat sosyolojisiyle ilgili çalışmalar, edebiyat ile sosyoloji arasındaki toplumsal-tarihsel bağın güçlenmesiyle artmaya başlamıştır. Bu güçlü bağa rağmen halen edebiyat sosyolojisi alanında kaba ve indirgemeci yaklaşımlara rastlamak mümkündür (Wolff, 2000, s. 58). Edebiyat-toplum ilişkisini kuran çalışmalar içinde özellikle ilk konuşulmaya başlandığı dönemlerde Madame de Stael, Albert Memmi gibi edebiyatın sosyolojik boyutuna dikkat çeken ve Robert Escarpit gibi daha çok edebiyatı bir olgu olarak almakla birlikte edebiyat endüstrisine sosyolojik olarak yaklaşan yazarlar ilk akla gelenlerdir (Alver, 2018b, s. 275). Edebiyat sosyolojisi ya da edebiyatın sosyolojisi gibi sorgulama pencerelerinin farklılaştığı izlenimini veren bazı kavrayışlarla birlikte odakta insan ve toplum yer aldığı için edebiyatın sosyolojik analizinin öneminden bir şey kaybedilmemiştir. Doğal olarak uzun bir dönemdir kültürel bir yaratım türü olarak edebiyat, sosyolojik bir gerçeklik içinde incelenmeye başlanmıştır. Bu, edebiyat eserlerinin toplumsal yapılara, sosyo-ekonomik koşullara ve iletişim araçları olarak toplumsal niyetliliğine göre incelenmesi anlamında edebiyat sosyolojisinin merkez problemi olmuştur. Toplumsal yapıların değişimi birbiriyle ilintili bir şekilde edebi metinlerde yerini almıştır (Ergun, 1993, s. 154). Bunun en büyük katkısı ise kimlik kazanan edebiyat sosyolojisinin hem kendini geliştirmesine ve sosyolojiden beslenen bir alt dal olmasına olanak sağlaması hem de edebiyatın yeni yaklaşımlarla farklı açılardan ele alınması olanağı doğurmuş olmasıdır (Soykan, 2009, s. 7). Edebiyatın, sosyolojinin bu değin ilgisini çekmesinin nedenleri arasında yaşamdan kopuk olmaması,

yaşamın bizatihi tanığı olması ve toplumsal gerçekliği güçlü biçimlerde dile getirme kudretine sahip olması gösterilmektedir (İnam, 2006, s. 28). Bu meyanda denebilir ki, edebiyat yaşamı doğrudan temsil edendir. Yaşam ise büyük ölçüde toplumsal bir gerçekliktir (Wellek ve Varren, 1993, s. 74).

Edebiyat-sosyoloji ilişkisinin insan merkezli oluşu ve insan eylemine odaklanması, sosyal bilimlerin en önemli tartışma konularından biri olan toplumsal cinsiyet konusunda edebiyat sosyolojisinin anlamlı bir şeyler söyleyebileceğini göstermektedir. Diğer yandan edebiyatın toplumsal cinsiyet açısından ele alınması feminizm üzerine yapılan çalışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kadın araştırmalarının edebiyattaki yansımaları edebiyatın toplumsal boyutuyla birlikte değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyet ve edebiyat ilişkisinin önemli bir uygulama ve tartışma alanı açtığı görülmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru feminist eleştirinin ilk evresinde erkeklerin yazdığı yapıtlara daha çok ideolojik bir tutumla yaklaşılmakta, bu yapıtlarda görülen kadın düşmanlığı ve sömürüsü açıkça belirtilmekte, kadın tipleri araştırılmaktayken günümüzde yazar ve okur olarak kadının yanında edebi metinlerde kadına özgü durumlar çok daha detaylı bir şekilde ele alınmaktadır (Moran, 1999, s. 254). Dolayısıyla insan dünyası hakkında başka hayat tarzlarını anlamamıza yardımcı olabilecek sosyolojik düşünmenin beslediği bir edebiyat sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet yaklaşımı edebi metinlerden hareketle bakıldığında insan ve toplum gerçekliği hakkında yeterince ufuk açıcıdır (Bauman, 2015, s. 26). 19. yüzyılın sonlarında başlayan feminizm konulu tartışmalar, toplumsal cinsiyet anlamında 1960'lı yıllara doğru yoğunlaşarak birçok alanda varlığını hissettirirken edebiyatta da karşılığını bulmuştur. Erkek egemen kültürün kadınlara ve erkeklere dayattığı toplumsal cinsiyet rollerinin, hegemonik ilişki biçimlerinin edebiyat metinlerine nasıl yansıtıldığı, metinlerde nasıl yeniden üretildiği veya desteklendiği ve bunların nasıl sorgulandığı feminist edebiyat eleştirmenlerinin ilgilendiği temel meseleler arasında yer almaktadır (Aytemiz, 2016, s. 54).

Aydınlatıcı olması bakımından edebi metinlerde cinsiyet kurulumu ele alınırken başvurulan toplumsal cinsiyet kavramına değinmekte fayda bulunmaktadır. “Cinsiyet” (*gender*) terimiyle fiziksel, morfolojik ve anatomik farklılıklar (biyolojik farklılıklar), “toplumsal cinsiyet” terimiyleyse sosyal ve kültürel değerlerle cinsiyete yüklenen kimlikler ifade edilmektedir (Hanks, 2020, s. 2). Ayrıca toplumsal cinsiyet kavramının kapsamını, kültürel-ideolojik sembollere, temsil biçimlerine ve toplumsal kurumların tümüne doğru genişletmek mümkündür (Acar, 2013, s. 235). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ise temelde ataerkil düşünce yapısının kristalize olduğu ekonomik, sosyal ve ideolojik sistemlerde varlık

bulur. Başka bir ifadeyle toplumsallaşma sürecinde kadına yüklenen cinsiyetçi roller kadının meslek seçimine, sosyal ilişkilerdeki güç dengelerine, işverenin tutumuna, aile içi otorite ilişkilerine, kadının evlilikteki statüsüne vb. yansır. Bu bağlamda olumsuz kalıp yargıların sosyo-ekonomik yaşamda ayrımcılıkla somutlaştığı söylenebilir. Bu durum kadının ekonomik, sosyal ve politik olarak erkeğin baskısı altına girmesine yol açar (Timurturkan, 2016, s. 139). Buna benzer bir dizi sorunsal edebi metinlerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle edebiyatta bir anlatı türü olan romanlar, yazıldıkları koşulların toplumsal gerçekliğini yansıttıkları ölçüde kadın roman kahramanlarının toplumsal cinsiyet statüleriyle ilgili olarak tartışmaya açık bilgiler vermektedir (Şeker, 2020, s. 7). Steinbeck'in *Gazap Üzümleri* romanı bu anlamda veriler içermektedir. Romanda erkek ve kadın kahramanlar birbirine pek benzemeyen nitelikleriyle aktarılır. Romana ilişkin yapılacak eleştirel bir sosyolojik çözümlemenin toplumsal cinsiyet anlamında kayda değer bilgiler vereceğini söylemek mümkündür.

Roman, işlediği cinayet nedeniyle McAlester hapishanesinde yatan Tommy Joad'ın şartlı tahliyeyle salıverildiğinde ailesinin yanına gitmesiyle başlar. Yolda karşılaştığı, artık vaaz vermeyi bırakmış, seküler bir hayatı kavramış Peder Jim Casy de onun yolculuğunda yanındadır. Eve geldiklerinde aile üyeleriyle karşılaşmazlar. Etrafta gezinen Muley Graves'ten aldıkları bilgiyle amcası John'a giderler. Aile de o esnada Kaliforniya'ya gidebilmek için çalışıp para biriktirmeyi amaçlamaktadır. Bu gidişin nedenlerini, hızlı hareket edilmesinin gerekçelerini Tommy Joad çok net bir şekilde öğrenir. Birazcık toprağı olanlar bile borçlarını ödeyecek yeterlilikte bir gelir elde edemeyince topraklarını elden çıkarmış ve bunlara başkalarının topraklarında çalışan yarıcılar ve ortakçılar eklenmiştir. Sonra diğer işsizler... Aile ise daha önceden hiç görmedikleri, yüzlerce kilometre öteye kadar gelen iş arama ilanlarında Kaliforniya'nın çekim merkezi olduğunu düşünmektedir. Ne yazık ki, roman boyunca bu anlamda olumlu bir gelişme gözlenmez.

Kaliforniya'ya gitmek için hazırlıklarını bitirmek üzere olan aile, Tommy Joad'ın gelmesiyle süreci hızlandırır. İç göçe Peder Jim Casy de katılır. Bu başlangıç içinde anneyle ilgili yapılan şu değerlendirme ise romanın bitimine kadar öneminden bir şey yitirmez:

...Elâ gözleri sanki mümkün olan her türlü trajediyi görmüş, acı ve ızdırabın tüm basamaklarını adım adım çıkmış, artık insanüstü bir sükûnet ve anlayış düzeyine ulaşmış gibiydi. Kendi yerini biliyor, kabul ediyor, ona razı oluyor gibi bir hali vardı. Ailenin başı, doruk noktasıydı o. Asla fethedilmeyecek kalesiydi... (Steinbeck, 2019, s. 90).

Annenin aile üzerindeki etkisi güven temelinde yükselmekle birlikte anne, ailenin diğer üyelerine sarsılmaz bir umut vermekte ve diğer insanlar söz konusu olduğunda cömertliğini ve sevgisini paylaşmaktan imtina etmeyen kişilik özellikleri sergilemektedir. Gerçeği değerlendirme yetisi yönüyle bakıldığında, kendi iç dünyası ile dış dünyada olup bitenler arasında yaptığı ayrımlar, gerçeği değerlendirme yetisinin gelişkin olduğunu göstermektedir (Öztürk, 2016, s. 52). Bunun yanı sıra toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranıp, ailenin bakımını ve hizmetlerini büyük bir sorumlulukla yerine getirmektedir. Diğer yandan annenin insan ilişkilerine dair farkındalık düzeyi oldukça yüksektir. Ailelerin yerlerini-yurtlarını bırakmak zorunda kalmış olmalarının sonuçlarını Tommy'ya aktarırken bu durum açık bir biçimde görülür:

“Tommy, sakın onlarla tek başına savaşmaya kalkma”, dedi hararetle. “Seni de çakal gibi avlarlar. Tommy, ben durmadan düşündüm, rüyalar gördüm, sorularıma cevaplar bulmaya çalıştım. Dediklerine göre bizim gibi yüz bin kişiyi kaldırıp atmışlar buralardan. Eğer hepimiz aynı biçimde öfkeli olsaydık Tommy... O zaman kimseyi avlayamazlardı...” (Steinbeck, 2019, s. 93).

Aile; yolculuğa baba, Joad, amca John, anne, büyükanne ve büyükbaba, Peder Casy, Noah, Al Joad, Rozaşarn (Rose of Sharon), damat Connie, çocuklar Ruthie ve Winfield olmak üzere on üç kişi yerleştikleri bir kamyonla başlar (Şeker ve Özcan, 2021, s. 84). Ailenin karşı karşıya kaldığı zor koşullara dair büyükanne de “hiç evim yıkılmadıydı, ailem hiç sokakta kalmadı, yollara düşmediydi” diyerek tepkisini gösterir (Steinbeck, 2019, s. 94). Ailenin tüm umudu iyi bir yaşama kavuşabilmektir. Bunun için şimdilik hedefteki tek yer Kaliforniya'dır. Aile, anılarıyla yok olup giden yaşanmışlıklardan sonra yeni başlangıca ilişkin bir anlam dünyası arar. Bunu hisseden anne, çocuklarıyla yaptığı konuşmada, “babana sarı kâğıda basılmış bir el ilanı verdiler. Çalışacak insan aradıklarını yazıyordu. Bol bol iş olmasa, hiç böyle sıkıntılara girer de ilan falan bastırırlar mıydı? Dünyanın parasına çıkar o ilanlar” demektedir (Steinbeck, 2019, s. 112). Yaşadıkları yerleri zorunlu olarak terk etmeleri gerektiği konusunda ailenin her bir üyesinin fikir sahibi olması anne için önemlidir. Anne, tüm üyelerin görüşlerini aktarabildiği demokratik bir aile ortamını arzulamaktadır. Çünkü geride hiçbir soru işareti kalmamalıdır. Aynı zamanda anne, ailenin bütün üyelerini etkileyebilen tek karakterdir. Sosyalleştiği toplumda kadınlara dayatılan rolleri içselleştirmekle birlikte kolay kolay bunları aşmamaya gayret gösterse dahi, rollerle sınırlı bir haneye de hapsolmemiştir. Ne var ki değişen koşullarda “erkek” olmanın gücü yoktur! Örneğin, Peder Casy onlarla gelmek istediğini söylediğinde, ailenin erkeklerinden bir ses çıkmamıştır. Bunun üzerine Tom'a dönen anne, “ilk onun konuşmasını bekledi. Erkekti

çünkü. Ama Tom konuşmadı. Anne ona hakkı olan fırsatı tanıdıktan sonra, ‘bizimle gelmeniz şereftir bizim için’” der (Steinbeck, 2019, s. 114). Burada büyükbabanın yaş itibarıyla hâlâ ailenin başı sayılmasına rağmen karar verme yetkisini kullanacak iç görüşünü yitirdiğini, işlevsiz bir söz hakkıyla sınırlandırıldığını belirtmek gerekir (Şeker ve Özcan, 2021, s. 85). Aynı şekilde oğlu bile yerini sessizce anneye bırakmakta tereddüt etmemektedir.

Anne, yaptığı işler arasında neyin kadın neyin erkek işi olduğu konusunda keskin sınırlara sahiptir. Zaman zaman bunu ifade etmekten de çekinmemektedir. Erkeklerin kamusal alandaki güçsüzlükleri, annenin onların rollerini sahiplenmesi sonucunu doğurmaktadır. 66 numaralı göç yolu aile açısından bitip tükenmez bir çilenin başlangıcıdır. Anne, yol boyunca aile üyelerine öncelikli olanın açlıklarının giderilmesi olduğunu anımsatır. Zorunlu göçe mahkûm olan insan kalabalığının kıyısından geçerken sosyal dışlanmanın yansımaları annede yeni bilinç yolları açar: “Kaliforniya’da kim bilir bizim hiç bilmediğimiz ne suçlar vardır yeni yeni. Belki bir şey yaparsın, kötü sayılmaz, ama Kaliforniya’da iyi de sayılmaz” (Steinbeck, 2019, s. 163). Anne, psiko-sosyal yönleriyle o kadar güçlü kılınmıştır ki, aile içi hiyerarşinin dağılmasına rağmen zihnini asla kaygılandırmamaktadır. Öyle ki, verdiği mücadele ölçüsünde de aile üyeleri üzerinde otorite figürü olarak varlığını hissettirmektedir (Şeker ve Özcan, 2021, s. 85). Umutsuzluğun ve endişenin aile üyelerini sürükleyeceği açmazın önüne davranışlarıyla geçmektedir. Diğer yandan şartlı tahliyesi yanmasın diye oğlu Tom’u yanı başında tutmaya özen göstermektedir.

Dede, yolda kalp krizi geçirip vefat eder. Yasalara aykırı olarak yol kenarına gömmek üzere defin işlemlerine başlanır. Bunun nedeni ailenin cenaze masraflarını karşılayacak parasının olmamasıdır. Anne, bu sürecin tüm hazırlığını yapar. Aile üyeleri dedeyi bilgilerini yazdıkları bir kağıtla birlikte defneder. Topraklarından ayrılan yaşlının kalbi daha fazla dayanmamıştır. Yolda karşılaştıkları, dedenin çadırlarında kaldığı Sairy ve eşine, anne, “herkes birbirine yardım etmiş olacak ve hep birlikte Kaliforniya’ya varacağız” diyerek birlikte hareket etmeleri gerektiğinin altını çizer (Steinbeck, 2019, s. 182). Burada da annenin aile olanaklarını aşan dayanışmacı ruhunu görmekteyiz.

Otoyol herkesin adeta evi olur. Her aile üyesinin gidecekleri yerle ilgili olarak kendince bir beklentisi vardır. Ancak anne, bunların hepsinin hayal olduğunu yol boyunca gördüğü toplumsal manzaralar karşısında kanıksamaktadır. Onun tek amacı, ailenin parçalanmadan Kaliforniya’ya varabilmesidir. Bunun aksine neden olabilecek her davranış karşısında çok sert tepki vermektedir. Çünkü anne, aile bütünlüğü demektir. Genel hatlarıyla bakıldığında göç yolundaki insanların toplumsal yaşamı değişmiştir: “Artık çiftlik insanı değildi bunlar.

Göçmendiler artık. Eskiden tarlalara yöneltilen o düşünceler, o planlamalar, o sessiz bakışlar, şimdi yollara, mesafelere, Batı'ya yöneltiliyordu” (Steinbeck, 2019, s. 241). Aile, kamyonlarıyla New Mexico dağlarını tırmanıp bir nehir kenarında konakladıklarında Noah ayrılmaya karar verir. Noah'ın tercihi orada kalmaktır. Ailenin ölen dededen sonra ikinci kaybı Noah'tır. Nehir bölgesinde daha fazla kalamayan aile gitmeleri yönünde uyarılmıştır. Uyarmaya gelen polislere anne, ağır bir tepki verir. Çünkü bir polis onlara “Okiler” demiştir. Coğrafyanın bu kısmında “Oki”; serseri, başa bela, işsiz güçsüz, yersiz yurtsuz, akli ve duygusu olmayan, pislik ve sefalet içinde güvenlik sorunu oluşturan insan demektir. Anne, ayrımcı dil karşısında ailede güçlü bir tutum sergileyen tek kişidir ve geçip gittikleri yörelerde, eyaletlerde bu şekilde aşağılanmaya hazırlıklıdır. Aile, burada yolda tanıştıkları Wilson ve eşi Sairy'i de bırakmak zorunda kalır. Çünkü Sairy ölmek üzeredir. Anne, onlara zor şartlar altında olmalarına rağmen para ve yiyecek bırakır. Yolda büyükanne de ölür. Anne, kamyonun arkasında saatlerce onunla yatarak kimseye öldüğünü söylememiştir. Anne, bu acıyı ailenin moralini bozmamak adına içinde büyütür. Aile, Barstow'a vardıklarında paraları yetmediği için büyükannenin belediye tarafından gömülmesine razı olur. Yaşananlar anneyi hiçbir şeyden korkmaz hale getirmektedir. Annenin durumu, Peder Casy'de şu duyguları uyandırır. John'a şu şekilde seslenir: “Bu kadındaki sevginin büyüklüğü beni korkutuyor. Hem korkuyorum hem de kendimi kötü biri gibi hissediyorum” (Steinbeck, 2019, s. 282).

Aile, yollarda Hooverville isimli göçmen kamplarında kalır. Çok kötü koşullarda yaşamın sürdüğü bu yerlerde yoksulluk ve işsizlik en büyük sosyal problemdir. Ara ara ateşe verilen, halkın savunmasız olduğu kamplarda fazla kalmak mümkün değildir. Bu esnada annenin amacı, yola koyulup iş bulmak ve bir yere yerleşmektir. Ailenin karnını doyurmak zorunda olduğu bilinci, davranışlarına her daim yön veren bir dürtü haline gelir. Bu dürtü, kamplardaki diğer yoksullar için de geçerlidir. Anne, ailenin yemeğini çevreden gelen yoksul çocuklarla paylaşmaktan geri durmaz. Diğer taraftan kamplardaki yerel idarenin baskısı ise devam etmektedir. Ailelerin gönderilmesi için şerif yardımcısının çıkardığı olaylar sonucunda Peder Casy, dayanamadığı haksızlıklar karşısında -Tom'un da darbesiyle- şerif yardımcısını tartaklar ve Tom'un sorumluluğunu, üzerine almasıyla hapse götürülür. Böylece aile, bir kişi daha eksilir. Bu arada damat da hamile eşini geride bırakarak kaçıp gider. Anne, bütün bunlar yaşanırken kendisine acıyan kızı Rose of Sharon ile ilgilenir. Çünkü kızı hamiledir. Damadın aileyi bırakıp arkasına bakmadan kaçması, beraber bir hayat kurmayı denedikleri kızını derinden etkiler. Rose of Sharon, yaşananlar karşısında mücadeleci bir karakter sergilemekten ziyade çaresiz bir role bürünür. Annenin göreviyse kızına sahip çıkmaktır. Öte yandan anne, Tom'un sorun yaşamaması için onu uyarmaya devam eder. Tom'un haksızlıklar karşısındaki

kıpırtıları artınca “Tom! Sakın üzme kendini. Çok değişik zamanlar geliyor” diyerek düşüncesini belirtir (Steinbeck, 2019, s. 344).

Aile, bir süre sonra oradan ayrılır. Yerel göçmen işçi kampları korkusuzca yakılmaktadır: “Otoyollar, yol üstündeki kamplar, açlık korkusu, açlığın kendisi değiştirdi onları. Akşam yemeği yiyemeyen çocuklar değiştirdi. O sonu gelmez taşınmalar değiştirdi, sonra kaynaştırdı, sonlar birleştirdi onları” (Steinbeck, 2019, s. 346). Pis, cahil, mülkiyet hakkına saygısı olmayan hırsız dediler Oki'lere. Aile üyelerinin ücretleri, iş değişikliklerine karşın sürekli düşmektedir. Ayrıca işverenler, onları kızıl tahrikçiler olarak görürken yerel otoriteler de serseri muamelesi yapmaktadır. Ailenin, komitelerce yönetilen kamplarda kalması da söz konusudur. Bu yerlerde yaşamak diğer yerlere göre daha rahattır. Sosyal yardımlaşma ve sosyal bakım olanakları ileri düzeydedir. Ancak iş bulamayınca buralar da terk edilmektedir. Ekonomik yönden bakıldığında ABD'de 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında sınai üretim büyük ölçüde iç pazara yöneldiğinden başta gelen ihraç malları, tarım ürünleri ve güneyin pamuğu gibi diğer hammadde ürünleridir; fakat bu ihraca rağmen kentleşme istatistikleri, ABD'nin bu şartlar altında gerçekleşen muazzam ölçüdeki sanayileşmesinin büyük nüfus yığılmalarına sebep olduğunu göstermektedir (Roberts, 1991, s. 116). 1929 ekonomik buhranı ile birlikte topraksız kalan küçük işletmelerin kapatılması, emek orjinli büyük bir iç göç dalgasına neden olmuştur. Bu süreçte bazı şehirlerdeki yoksul nüfus yığılmalarının önü alınamamıştır.

Anne Joad, eser boyunca onur ve erdemi tüm benliğiyle içselleştirmiş bir karakter ortaya koymaktadır. Aileyi bu doğrultuda biçimlendirmektedir. Ağlama isteğini her seferinde inatla bastırarak, ailenin her üyesinin başına gelen türlü kötü şeye rağmen dayanması için uğraş verendir. Eski zamanlara ait gülümsemeleri içinde besleyip büyütürken, maddi yetersizlikler içinde kalmış ailesine daima umut aşılacaktır. Örneğin, açlık bastırınca, “cesaretinizi kaybetmeye hakkınız yok. /.../ Bu aile gittikçe batıyor. Yok buna hakkınız” diye haykırmıştır (Steinbeck, 2019, s. 430). Diğer taraftan “bir zamanlar kararları erkekler verirdi. Şimdi kadınlar veriyor görünüşe bakılırsa. Sopyayı ele alma zamanı da yaklaşıyor herhalde” diyerek karar mekanizmalarındaki pozisyonunu netleştirmek ister (Steinbeck, 2019, s. 431). Birçok karar alma süreci ataerkil yapının uzantısı olarak artık erkeklerin değil, onun süzgecinden geçerek aile üyeleri arasında dağılmaktadır; ancak bunun annenin yukarıda da değindiğimiz demokratik pozisyonuna zarar verdiğini söylemek pek olanaklı değildir. Marysville'e doğru yola çıktıklarında anne, bu kadar güçlü görünmekle birlikte eşinin ezik olmadığını, “istese vurabilir bana” sözleriyle ortaya koyarak çelişkili görünebilecek bir tutum takınır (Steinbeck,

2019, s. 432). Fakat annenin eşine sadakati olarak görünebilecek bu davranış, ataerkil gücün ifşası olarak da okunabilir. Anne, aynı zamanda oğlu Tom'a çok güvenmektedir: "Sende akıl daha çok Tom. Seni kızdırmama gerek yok. Sana yaslanabilirim. Ama ötekiler... onlar yalancı bir bakıma. Senden başka hepsi öyle. Sen asla vazgeçmezsin, Tom" (Steinbeck, 2019, s. 432). Bu bağlam şu şekilde yorumlanabilir: Dede ve nine ölmüştür. Annenin doğumunda sorun yaşadığı ve hatası olarak gördüğü Noah ile damat Connie kaçmıştır. Peder ise hapistedir ve giderek yoksullaşan aile, yönünü yitirmemek için annenin gücüyle ilerlemektedir. Annenin gücünün tek dayanağı ise eşinin bile devre dışı olduğunu düşünürsek tek erkek olarak oğlu Tom'dur.

Aile, bir şeftali bahçesinde iş bulmuştur. Günlük yiyeceklerini karşılayabilecekleri bir ücret karşılığında canla başla çalışmaktadırlar. Anne, bazen beklentisini o kadar yüksek tutar ki, bir eve yerleşmenin hayalini dahi kurar: "Uzun süredir kendimi bu kadar iyi hissetmemiştim. /.../ Çok şeftali toplayabilirsek bir ev buluruz. Belki bir iki aylık kirasını bile veririz. Ev bulmamız şart" (Steinbeck, 2019, s. 448). Elbette yaşanan gerçeklik pek böyle değildir. Çok fazla dert, umudu düğümlemektedir. Burada Tom, çiftlik dışında çalışan işçilerin hakkını arayan, hapisten yeni çıkan Peder Casy'le karşılaşır. Casy, adeta bir işçi lideri gibi hareket etmektedir. O gece çıkan olaylarda Papaz Casy grev kırıcı olarak yetkililer tarafından öldürülür. Bu olay, aslında resmî sisteme dâhil edilemeyen dinin imha edilmişinin sembolüdür. Casy, güçlünün "günah çıkarılanı" değildir. Mağdura karşı da özgürlüğünü ilan etmiş, pasif bir dua edici konumundan uyandırıcı, uyarıcı konumuna geçmiştir. Tamamen yalnızlaşmıştır sistemde. Casy yalnızlaşmanın ne onun ne de bunun yanında yer alamayarak yok olmanın imgeleşen simgesidir (Yıldız, 2020, s. 2). Tom, onu öldürenlerden birini öldürür ve o da yaralanır. Yüzü dağılmış olarak şeftali bahçesindeki kulübeye gizlenir. Annesi olayları fark edince oğluna şöyle seslenir: "bana anlatman gerek. Nasıl olduğunu bilmeliyim. Doğru anlamam gerek" (Steinbeck, 2019, s. 480). Anne, olaylar karşısında aile zarar görmesin diye tek güvencesi olan Tom'u kalması için ikna etmeye çalışmaktadır: "Güvenebileceğimiz hiçbir şeyimiz yok. Gitme, Tom. Kal ve yardım et" (Steinbeck, 2019, s. 481).

Aile, şeftali bahçesindeki işler bitince pamuk toplamaya başlar ve terk edilmiş bir vagon kampında kalır. Yağmurlar sel olup gelinceyse Rose of Sharon'un doğumunu bekleyip ayrılır. Ne yazık ki doğum, Rose of Sharon'un beklediği gibi sonuçlanmaz. Bebeği ölmüştür. Bu yaşam olayına ilişkin olarak anne, kızını güçlendirmeye çalışır: "Başka çocukların olur. Ne biliyorsak yaptık hepsini" (Steinbeck, 2019, s. 549). Anneyi merkeze alarak ilerlediğimiz eser çözümlemesinde anne ile oğlu Tom arasında ayrı bir yakınlaşma olduğu ve annenin, kızı Rose

of Sharon'a aynı itimadı göstermediği hissedilebilmektedir. Bu konu, toplumsal cinsiyet rolleri açısından tartışma götürmektedir. Okur, hatta Tom olmadan annenin bir şey yapamayacağını kanıksayabilir; ancak tablo her zaman için öyle değildir. Örneğin, Tom, kız kardeşi ölü doğum yaptıktan sonra gittikleri pamuk tarlasından uzakta saklanmaktadır. Anne, her koşulda inisiyatif alma çabasındadır. Tom'u yanı başında tutmasının nedeni büyük ölçüde onun zarar görmemesine dairdir. Yağmur bastırınca aile, vagonun ayrılıp bir ambara sığınır. Orada Rose of Sharon'un, sütünü ölmek üzere olan bir adama vermesi, annesinin onayıyla ve isteğiyle olur: "Biliyordum yapacağımı! Biliyordum!" Başını eğip kucagında kavuşturduğu ellerine baktı. Rose of Sharon fısıldadı: "Siz ... hepiniz... çıkar mısınız?" dedikten sonra açlıktan ölmek üzere olan adamı kendi sütüyle emzirir (Steinbeck, 2019, s. 556). Roman, insani yardımın en onurlu ve ataerkil zihniyetin ters yüz edildiği böylesi bir davranışla sonlanır.

Toplumsal değişim, ekonominin ve diğer toplumsal yapı öğelerinin işin içinde olduğu bir sonuçtur. Romandaki kadın temsilleri olarak gerek büyükanne ve Anne Joad gerekse de Rose of Sharon'un yazgısı toplumsal cinsiyet rollerine bağlı yaşamın sürdürülmesinden öteye gidememektedir. Romanın ana kahramanı olan Anne Joad, tüm varlığını ailenin ayakta kalmasına adanmış ve yeri geldiğinde eş, çocuk, arkadaş olabilen mücadeleci bir karakterdir. Yazar, toplumcu gerçekçiliğin yanı sıra birçok rolü kadın roman kahramanına yükleyerek toplumsal cinsiyet çalışanlarına, feminist edebiyat eleştirmenlerine kayda değer bir birikim bırakmaktadır. Kuşkusuz sosyolojik yönleriyle otoriteyi meşru iktidar olarak tanımlarsak, toplumsal cinsiyeti barındıran iktidar yapısında otoritenin erkeklikle genel bağlantısının temel düzlem olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki erkeklerin otoritesi, toplumsal yaşamın tüm alanlarını örten düz bir örtü üzerinde yayılmaktadır. Bazı durumlarda otorite sahibi kadınlardır; bu durumda erkeklerin iktidarı dağılmış, karışmış veya çekişmeli hale gelmiştir (Connell, 2016, s. 167). Her hâlükârda erkekler toplumsal cinsiyetler arasında var olan iktidar ilişkisinin sonuçlarından yararlanmaktadır (Kandiyoti, 2015, s. 200). Tespit böyle yapıldığında romanın bütünündeki toplumsal eşitsizliğin, yoksulluğun altüst ettiği aile yaşamları arasında romanın iç örgüsündeki erkek kahramanlar açısından sosyal-psikolojik süreçlerin pek de ortaya çıkmadığı görülmektedir. Anne ise yaşanan kötü yaşam deneyiminden sonra benlik saygısını yitirmeyerek, insan olmanın onurunu iliklerine kadar hissederek okur için tartışma kapısı aralar. Bu yolla aile üyelerinin geride kalanlarını güçlü kılmayı başaran bir kadın roman kahramanı olarak belleklerde kalıcılık kazanmaktadır. Denilebilir ki, bir tarafta her politik, entelektüel, dini, ekonomik, toplumsal ve hatta askeri değişim, kadın ve erkeğin eylemleri ve rolleri üzerinde bir etki yaratırken, diğer taraftan bir

kültürün toplumsal cinsiyet yapısı da tüm diğer yapıları ve gelişimleri etkilemektedir (Hanks, 2020, s. 3). Bu etkileşim, roman boyunca var olurken, anne temel bir kadın roman kahramanı olarak okur için toplumsal cinsiyet bağlamında kapitalist üretim ilişkilerine karşı verdiği mücadele düzleminde önemli sorgulamaların önünü açmaktadır.

Son kertede, *Gazap Üzümleri* romanını çözümlerken, roman ve onun doğduğu kültürel ortam arasındaki ilişki üzerine süregelen tartışmayı yenilemeye imkânımız yok. Ancak bu iki faktör arasındaki karşılıklı bağı ve romanın inanç ve değer sistemlerini ifade etme, zorlama ve hatta bazı durumlarda onları yeniden yaratma açısından oynadığı rolü, altını çizerek belirtmek zorundayız. Bütün sanatsal ifade biçimleri belirli dilbilimsel ve kültürel kalıplar içerisinde görevlerini yaparlar, ama bu görev hiçbir zaman edebi olmayanın basit bir yankı veya yansıması değildir. Temsil olgusunun kendisi dinamiktir ve etkisini çok anlamlı bir şekilde gösterir. (Saraçgil, 2005, s. 21). Bu minvalde *Gazap Üzümleri* ni kanonik kılan şey roman kimliğinde barındırdığı yenilik ve değişme unsurlarının tarihsel-ekonomik ve sosyal-politik bir sürece dayanması, bireyler arası ilişkiler, birey-toplum etkileşimi, toplumsal çelişkiler, üretim ilişkilerinin farklılaşması ve seçtiğimiz toplumsal cinsiyet kavramı yönüyle sosyal gerçeğin temsili olmasından kaynaklı olarak *toplumsal bir alegoriyi* dile getirmesidir.

Sonuç

Gazap Üzümleri'nde toplumsal cinsiyet açısından rollerini büyük bir sadakatle yerine getiren Anne Joad, bundan şikayetçi olmadığı gibi ailenin reisi olarak kabul edilen erkekten de baskın bir karaktere sahiptir. Erkeğin ya da ailenin ortaklaşa alması gerektiği görünen kararlarda dahi hemen hemen tek belirleyici anne olmaktadır. Bu özelliği güçlü sağduyusunda, bilgisinde, duygusal zekâsında ve bütün insanlığa bakışındaki tereddütsüz sevgisinde anlamını bulur. Burada edebiyat sosyolojisi, feminist edebiyat eleştirisi ve toplumsal cinsiyet açısından üzerinde ısrarla durulması gereken nokta, annenin toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranmasının yanında romanın ana kahramanı olmasıdır. Bu nitelik, kadın karakterlerin ikincil konum ya da yan karakter olarak işlendiği uzun bir dönemi kapsayan roman geleneği dikkate alındığında yabana atılmaması gereken önemli bir aşamaya işaret etmektedir. Kaldı ki, bu niteliğin dönemin toplumcu gerçekçi edebiyat eserlerini çok daha güçlü kıldığı açıktır. Ayrıca kızının, yaşam cesareti olmayan eşi tarafından yüzüstü bırakılmasının yanı sıra sefalet koşullarında ölü doğum yapması karşısında annenin sonsuz ve koşulsuz bir sevgiyle onu ayakta tutmaya çalışması, diğer kadın karakterlerin konumu ve annenin onlarla ilişkisi açısından eseri daha da sağlamlaştırmaktadır. Ne gerçek hayatta ne de romanlarda pek rastlamadığımız şekilde, bebeği ölen Rose of Sharon'ın yerleştikleri bir

ambarda açlıktan ölmek üzere olan bir babayı, yani bir yabancıyı annesinin onayıyla hayata döndürmek için emzirmesi romanın yukarıda da değindiğimiz üzere yakıcı finalidir. İnsanın insanlık mücadelesini kazandığı yer, kadınlar özelinde romanda anlamlı bir şekilde noktalanır.

Roman kurgusunun bütününe bakılıp yansıttığı toplumsal koşullar dikkate alındığıdaysa denilebilir ki, toplumsal cinsiyeti ilgilendiren konular toplumların tarihsel-toplumsal gelişme süreçlerinde anlatı türlerinde genişçe işlenmektedir. Kadının, sosyo-kültürel yapılar açısından edebi metinler içindeki toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin yeri, kurulu toplum gerçeklerini maalesef ki pek aşamamaktadır (Şeker, 2020, s. 58). Romanda böylesi anlamda bir yol ayrımı yaşanmadığı söylenebilir. Fakat kadın roman kahramanı olarak annenin, üst anlatıcı rolüyle yazarın da etkisiyle oldukça güçlü insani bir varoluş sergilediği açıktır. Başka bir ifadeyle annenin biricikliğinin, kapitalist üretim ilişkileri etrafındaki toplumsal cinsiyet kimliklerinden bağımsız olarak gösterilmediği, roman için altı çizilmesi gereken bir özelliktir. Bu ise, eserin düşünsel felsefe anlamında toplumcu gerçekçi anlayışla şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan katı bir şekilde sınırlandırılmayan toplumcu gerçekçi yaklaşım etrafında öne çıkarılması hedeflenen şey, annenin toplumsal cinsiyet rolleriyle olan yakınlığı veya uzaklığının öncesinde de vurguladığımız gibi toplumsal eşitsizlikler karşısındaki konumlanışıyla ilgilidir.

Kaynakça

- Acar, S. G. (2013). *Beden emek tarih. Diyalektik bir feminizm için*. (3. baskı). İstanbul: Kanat Yayınevi.
- Açıkgöz, N. (2002). Edebiyat ve sosyoloji. Ç. Özdemir (Ed.). *Sorgulanan sosyoloji içinde* (s. 157-162). Ankara: Eylül Yayınları.
- Alver, K. (2018a). Edebiyat, sosyolojiye ne anlatır? M. A. Akyurt (Ed.). *Edebiyat ve sosyoloji içinde* (s. 13-35) İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Alver, K. (2018b). Edebiyat sosyolojisi ve hayat? K. Alver (Ed.). *Edebiyat sosyolojisi içinde* (s. 273-286). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aytemiz, U. B. (2016). Edebiyat ve toplumsal cinsiyet. F. Saygılıgil (Ed.). *Toplumsal cinsiyet çalışmaları içinde* (s. 51-66). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Bauman Z. ve Mazzeo, R. (2019). *Edebiyata övgü*. (A. E. Pilgir Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2016).
- Bauman, Z. (2015). *Sosyolojik düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.). (11. baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1996).
- Castells, M. (2014). *Kent, sınıf, iktidar*. (A. Türkün, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1978).
- Connell, W.R. (2016). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*. (C. Soydemir, Çev.). (2. baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1987).
- Çiftcibaşı, A. (2012). *Anglo-American and anatolian attitudes towards nature in the twentieth century: ecocritical analyses of the grapes of wrath by John Steinbeck, coming up for air by George Orwell, the pomegranate on the knoll by yaşar kemal and the tortoises by Fakir Baykurt* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Ergun, D. (1993). *100 soruda sosyoloji el kitabı*. (6. baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Gorki, M. (2007). *Edebiyat yaşamım*. (Ş. Yeğin, Çev.). İstanbul: Payel Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1946).
- Gudmarsdottir, S. (2010). Rapes of earth and grapes of wrath: Steinbeck, ecofeminism and the metaphor of rape. *Feminist Theology*, 18(2), 206-222.
- Hanks, M.W. (2020). *Tarihte toplumsal cinsiyet*. (M. Ç. Şenerdi, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2011).
- İnam, A. (2006). Ebediyatını yitirmiş edebiyat: Edebiyatın edebi yatık mı? *Doğru Batı Düşünce Dergisi Edebiyat Üstüne Özel Sayısı*, 6(22), 21-36.

- İzmen, Ü. (2020). *Gazap üzümleri: bir büyük dönüşüm hikâyesi*. <https://t24.com.tr/k24/yazi/gazap-uzumleri-bir-buyuk-donusumun-hikayesi>, 2803.
- Jdanov, A. (1996). *Edebiyat, müzik ve felsefe üzerine*. (F. Berktay, Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1950).
- Kandiyoti, D. (2015). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar. Kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. (A. Bora, F. Sayılan vd. Çev.). (5. baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lukacs, G. (1987). *Avrupa gerçekçiliği*. (M. H. Doğan, Çev.). İstanbul: Payel Yayıncılık (Orijinal çalışma basım tarihi 1948).
- Lukacs, G. (2013). *Çağdaş gerçekçiliğin anlamı*. (C. Çapan, Çev.). İstanbul: Sözcükler Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1956).
- Lunaçarski, A. (1998). *Sosyalizm ve edebiyat*. (A. Bezirci, Çev.). İstanbul: Evrensel Kitap. (Orijinal çalışma basım tarihi 1925).
- Marx, K. ve Engels, F. (1992). *Alman ideolojisi*. (S. Belli, Çev.). (3. baskı). Ankara: Sol Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1932).
- Mills, W. (1991). Sosyolojik muhayyile. (İ. Sezal, Çev.). *Sosyoloji yazıları* içinde (s. 46-55). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Moran, B. (1999). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oskay, T. (2011). *A photographic exposition of American society and the anti-capitalistic resurrection in John Steinbeck's the grapes of wrath* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Öztürk, O. (2016). *Özerk benlik, kul benlik*. (3.baskı). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Pospelov, G. (1995). *Edebiyat bilimi 1-2*. (Y. Onay, Çev.). İstanbul: Evrensel Kitap. (Orijinal çalışma basım tarihi 1978).
- Roberts, B. (1991). Gelişmiş kapitalist ülkelerde şehirleşme: İngiltere ve Amerika örneği. (İ. Sezal, Çev.). *Sosyoloji yazıları* içinde (s.103-121). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Saraçgil, A. (2005). *Bukalemun erkek*. (S. Aktaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Soykan, Ö. N. (2009). Önsöz. N. Soykan (Ed.). *Edebiyat sosyolojisi kuram ve uygulama* içinde (s.7-11). İstanbul: Dönence Yayınevi.
- Steinbeck, J. (2019). *Gazap Üzümleri*. (B. Düşbudak, Çev.). (14. baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1939).
- Şeker, A. (2020). *Edebiyat ve toplumsal cinsiyet*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

- Şeker, A. ve Özcan, E. (2021). Ekonomi-politik yönleriyle karşılaştırmalı roman analizi: Gazap Üzümleri, Demirciler Çarşısı Cinayeti ve Yusufçuk Yusuf. *Söylem Filoloji Dergisi*, 6(1), 79-91.
- Şencan, A. ve Bölükmeşe, E. (2020). John Steinbeck'in gazap üzümleri ile Orhan Kemal'in bereketli topraklar üzerinde eserinde göç ve insan olgusu. *Dil ve Edebiyat Yazıları* içinde (s. 507-48). İstanbul: Hiperyayın.
- Timurturkan, M. (2016). Cinsiyet eşitsizliği sorunu. N. Adak (Ed.). *Sosyal problemler sosyolojisi* (2. baskı) içinde (s. 135-161). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Tovino, S. (2016). *The Grapes of Wrath: On the health of immigration detainees*. *B.C.L Review*, 57, 167-227.
- Tunalı, İ. (1993). *Marksist estetik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Wellek, R. ve Varren, A. (1993). *Edebiyat teorisi*. (Ö. F. Huyugüzel, Çev.). İzmir: Akademi Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1948).
- Wolff, J. (2000). *Sanatın toplumsal üretimi*. (A. Demir, Çev.). İstanbul: Özne Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1981).
- Wu, L. (2016). The construction of female subject identity in the grapes of wrath. *Studies in Literature and Language*, 12(3), 12-16.
- Yıldız, A. H. (2020). Gazap Üzümleri'nin gerçekçi dilindeki sembol. <http://sanatkritik.com/yazilar/gazap-uzumlerinin-gercekci-dilindeki-sembol>.
- Yılmazok, L. (2014). A cinematic narration of the great depression: Recalling John Ford's the grapes of wrath. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 4(1), 16-24.